

Journal of Resistance Literature
Faculty of Literature and Humanities
Shahid Bahonar University of Kerman
Year 13, No. 25, autumn/winter 2022

The Function of Humor in Fight Wisecracks with Emphasis on Aristotle's Theory

Nasrin Fallah¹

Introduction

The encyclopedia of the war contains the humor of eight years of Holy Defense Which is collected based on the oral memoirs of Islamic warriors. The third volume of this encyclopedia contains all kinds of humor. These humor are categorized with a subject-oriented approach. Examining the humor functions of the Holy Defense, in addition to presenting another atmosphere of the fight that is depicted in the opposite point of the violence of war, shows its effect in softening and changing the atmosphere of the fight. This qualitative article, by means of content analysis, applies the theory of fun relaxation from Aristotle's point of view to the humor of the fight and in this way, with examining Aristotle's views on humor, it shows the function of the humor of the fight. According to the theory of fun relaxation, humor with the entertainment of the audience, causes pleasure and expansion.

Methodology

This article is written in a descriptive-analytical method based on library resources. The study of the functions of humor explains the reason for its occurrence and analyzes the philosophy of humor; On the other hand, the study of the humor culture of the fight and criticize of it from the point of view of philosophers will provide valuable results that will be useful in compilation literary texts related to the atmosphere of war, such as poetry and stories.

Discussion

The importance of humor and its role in human life has interest philosophers and critics to study it. Among these philosophers,

---

¹ .Assistant Professor of Persian Language and Literature, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran, Email: N.Fallah@uk.ac.ir

Date of admission: 14/-8/2021

Date of acceptance: 12/12/2021

Aristotle proposed a comprehensive theory of humor that, by stating the place of humor in human moral values, the necessity of humor and how it affects human life. The humor of the fight is part of the fight culture, which is deeply connected with the moral and spiritual virtues. This study answers the following questions by examining the humor of the fight with emphasis on Aristotle's theory:

What is the nature of humor and its function from Aristotle's point of view?

According to Aristotle, what are the results of the analysis of the satire of the fight?

What are the functions of humor in the humor of the front?

Conclusion

The analysis of the humor of the fight from a philosophical point of view, by reflecting the rich culture of the front, describes its functions. The oldest comprehensive theory of the philosophy of humor goes to Aristotle. By expressing the place of humor in human moral virtues, he introduces this feature as one of the ways to achieve human happiness and perfection. Aristotle, in his book *Nicomachean Ethics*, enumerates the principles and characteristics of humor, while noting the observance of moderation, and considers its function to be pleasure, comfort, and happiness. The necessity of humor and its sociality, the diversity of the scope of humor and the necessity of controlling it by emphasizing the factor of politeness and prohibition of the legislator are other characteristics of humor. Among the three groups of people, he considers good-natured people to be the best companions.

Examining humor of the fight, in addition to the main function of peace and pleasure, shows other functions that are related to the main function, and for this reason, it is called the secondary or late function. These functions are classified into nine sections, which has had a significant effect on changing the violence atmosphere of war.

Keywords: Humor function, The encyclopedia of the war front, Aristotle, Theory of fun relaxation.

References:

Akbari, M. (2009). The Relationship between Ethics and politics in Aristotle's thought. *Research Journal of Islamic Philosophy and Theology of Shahid Beheshti University*, 8 (21), 79-109.

- Amiri Khorasani, A., & Mojahedi, H. (2019). A study of the element of humor in the sacred stories of the Sacred Defense of teenagers. *Resistance literature*, 11 (2), 61-78.
- Aristotle. (1977). *Nicomachean ethics* (S. A. Pourhosseini, Trans.). Tehran: University of Tehran Press, Volume One.
- Beheshti, A., & Giti, D. (2009). A look at Aristotle's ethics and its influences. *Literary Research*, 17, 129- 151.
- Copleston, F. (2007). *The history of philosophy* (Vol. 3, S. J. Mujtaba, Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi.
- David Ross, S. W. (1998). *Aristotle* (M. Qavam Safari, Trans.). Tehran: Fekr-e Rooz.
- Fahimi, M. (2002). *Dictionary of the Front* (Vol. 3). Tehran: Sustainability Publishing.
- Guthrie, W. C. (1996). *Greek philosophers: From Thales to Aristotle* (H. Fathi, Trans.). Tehran: Fekr Rooz.
- Jaberi Ardakani, N. & Hosseini, A. (2015). The method of satire in two works by Akbar Sahraei. *Resistance literature*. 7 (12), 61-82.
- Khorasani, Sh. (1976). *From Socrates to Aristotle*. Tehran: National University of Iran Press.
- Malik, H., & Khadijeh, N. (2011). Education according to Aristotle. *Philosophy and Theology Quarterly*, 5, 102-121.
- Muriel, J. (2014). *Philosophy of humor* (M. Farjami, and D. Jafari, Trans.). Tehran: Publishing.
- Nussbaum, M. (1995). *Aristotle* (E. Fooladvand, Trans.). Tehran: New design.
- Russell, Bertrand (1986). *The history of Western philosophy* (N. Daryabandari, Trans.). Tehran: Parvaz. [in Persian]
- Sadeghonia, M., & Amiryazdani, H.(2015). A comparison of Paulian ethics and Aristotelian ethics. *Knowledge of religions*, 7 (28), 49-66. [in Persian]
- Safaei, A., & Darvish Alipour Astaneh, L. (2012). A study of the techniques of humor and comparison in the book Farhang-e Jibheh. *Resistance literature*. 4 (7), 121-137. [in Persian]
- Safaei, Ali and Adhami, Hussein. (2014). A study and analysis of humor techniques and patterns in selected stories of Sacred Defense literature. *Resistance literature*, 6 (11), 237-262. [in Persian]
- Shamsuddin, M. (1986). *Nozhat- Al Arvah* (M. A. Tabrizi, Trans.). Tehran: Elmi va Farhangi. [in Persian]

Thomas, H. (1986). *The eminent figures of philosophy* (F. Badrah, Trans.). Tehran: Kayhan and Elmi va Farhangi Publications. [in Persian]

Yeager, W. (2013). *Aristotle: Fundamentals of the history of the evolution of his thought* (2nd ed., H. Kalbasi Ashtari, Trans.). Tehran: Amirkabir. [in Persian]

نشریه ادبیات پایداری

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال سیزدهم، شماره بیست و پنجم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

کارکرد طنز در شوخ طبعی های جبهه با تأکید بر نظریه ارسطو

(علمی - پژوهشی)

نسرین فلاح^۱

چکیده

فرهنگ نامه جبهه، دربردارنده طنز هشت سال دفاع مقدس است که براساس خاطرات شفاهی رزمندگان اسلام جمع آوری شده است. جلد سوم این فرهنگ نامه، انواع شوخ طبعی های جبهه را دربرمی گیرد. این شوخ طبعی ها با رویکرد موضوع محور طبقه بندی شده اند. بررسی کارکردهای طنز دفاع مقدس بر اساس این فرهنگ نامه، افزون بر ارائه فضای دیگری از جبهه که در نقطه مقابل خشونت جنگ ترسیم می شود، تأثیر آن را در تلطیف و تغییر فضای جبهه نشان می دهد. این مقاله از نوع کیفی، به شیوه تحلیل مضمون، با تأمل بر نظریه ارسطو، شوخ طبعی های جبهه را بررسی می کند و بدین شیوه، ضمن بررسی آراء ارسطو در زمینه طنز و شوخ طبعی، کارکرد شوخ طبعی های جبهه را نشان می دهد. بر طبق نظریه آرامش مفرح، طنز با سرگرمی مخاطب، لذت و انبساط خاطر وی را موجب می شود. یافته ها ثابت می کند که درک آرامش و سرور با برجستگی صیغه معنوی از کارکردهای اصلی طنز در این مجموعه است که با نظریه ارسطو انطباق می یابد؛ اما کارکردهای دیگری نیز از مطالعه موارد مندرج در فرهنگ شوخ طبعی های جبهه به دست آمده که در تغییر فضای خشونت بار جنگ، تأثیر چشمگیری داشته و از کارکرد اصلی نشأت گرفته است. این کارکردها با عنوان کارکرد فرعی در نه مقوله طبقه بندی شده اند که تنوع و گستردگی طنز جبهه و تأثیر گذاری

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران، رایانامه: N.Fallah@uk.ac.ir

آن را نشان می‌دهد. همچنین جنبه اجتماعی طنز، رعایت ادب در طنز، تنوع دامنه طنز با حضور اقشار گوناگون و کنترل غیرمستقیم آن از دیگر یافته‌های این پژوهش است که با ارائه شواهد نقدی شود.

واژه‌های کلیدی: کارکرد طنز، فرهنگ‌نامه جبهه، ارسطو، نظریه آرامش مفرح.

۱- مقدمه

مجموعه مستند فرهنگ‌نامه جبهه براساس روایت یکصد و پنجاه هزار رزمنده از سراسر کشور در سال‌های ۱۳۶۶-۱۳۷۸ تهیه شده است. دوره کامل فرهنگ‌نامه جبهه شامل بیست و یک موضوع از گفته‌ها، نوشته‌ها و رفتار جامعه رزمنده در سال‌های دفاع مقدس، بدین شرح است: آداب و رسوم، اصطلاحات و تعبيرات، اعلام، امدادها، غیبی، اوقات فراغت، بازی‌ها، تابلونوشته‌ها، حاضر جوابی‌ها، خلاقیت‌ها، رؤیاهای صادقانه، شعارها و رجزها، شوخ‌طبعی‌ها، شهادت‌نامه‌ها، کلمات قصار، مشاهدات، مکاشفات، منظومه‌ها، نامه‌ها، نیايش‌ها، یادداشت‌های روزانه و یادگارنوشته‌ها. این مجموعه در نخستین دوره انتخاب پژوهش‌های برتر فرهنگی سال ۱۳۷۵ برگزیده شد. بخش شوخ‌طبعی‌ها در جلد سوم فرهنگ‌نامه جبهه، با مقدمه نویسنده آغاز می‌شود و مطالبی از قبیل روش‌های شوخ‌طبعی در جبهه، انواع مزاح در صورت و مفهوم را مطرح می‌کند. سنت شوخ‌طبعی در اسلام، ویژگی‌های شوخ‌طبعی و زمینه‌های آن از مباحث این بخش است. موضوع‌های مزاح و مطایبه در بخش‌های مختلف اشاره و کنایه، بدیهه‌گویی، تواضع و تجاهل، جنگ و دشمن، خوردن و آشامیدن، رندی و عیاری، سلام و صلوات، شهادت و بهشت موعود، عبادت و دعا، غیبت و حضور و غیاب، گفت و شنود، مزاح و مطایبه و وقایع اتفاقیه ارائه شده است. بررسی شوخ‌طبعی‌های جبهه از جنبه‌های گوناگون، غنای فرهنگ جبهه را نشان می‌دهد.

۱-۱- بیان مسأله

اهمیت طنز و نقش آن در زندگی انسان، فلاسفه و منتقدان را به بررسی آن مشتاق ساخته است. در میان این فلاسفه، ارسطو نظریه‌ای جامع در باب طنز مطرح کرده است که با بیان جایگاه طنز در فضیلت‌های اخلاقی بشر، ضرورت طنز و چگونگی تأثیر آن را در زندگی

بشر ارائه کرده‌است. شوخ‌طبعی‌های جبهه جزئی از فرهنگ جبهه است که با فضایل اخلاقی و معنوی حاکم بر این محیط پیوندی عمیق دارد. این پژوهش با بررسی شوخ‌طبعی‌های جبهه با تأکید بر نظریهٔ ارسطو در این زمینه به پرسش‌های زیر پاسخ می‌دهد:

ماهیت طنز و کارکرد آن از دیدگاه ارسطو چیست؟

تحلیل طنز جبهه بر طبق دیدگاه ارسطو چه نتایج دارد؟

کارکردهای طنز در شوخ‌طبعی‌های جبهه کدام است؟

۱-۲- پیشینهٔ تحقیق

تحلیل تکنیک و الگوی طنز در دو دستهٔ زبانی و محتوایی در چهار داستان طنز آمیز دفاع مقدس (صفایی و ادهمی، ۱۳۹۳: ۲۳۷-۲۶۲) تحلیل شگردهای روایی و زبانی طنزپردازی در داستان‌های نوجوان دفاع مقدس (امیری خراسانی و مجاهدی، ۱۳۹۸: ۶۱-۷۸) تحلیل شیوهٔ طنز در دو اثر از اکبر صحرائی با تکیه بر دو مقولهٔ تقابل انگاره و مکانیسم منطقی در نظریهٔ عمومی طنز کلامی (جابری اردکانی و حسینی، ۱۳۹۴: ۶۱-۸۲) از پژوهش‌های انجام‌شده در زمینهٔ طنز دفاع مقدس است که با رویکردهای روایی و زبانی، ساختار طنز داستانی دفاع مقدس را تحلیل کرده‌اند. در زمینهٔ شوخ‌طبعی‌های جبهه، تاکنون یک مقاله چاپ‌شده است. این مقاله با عنوان *بررسی شیوه‌های پرداخت طنز و مطایبه در کتاب فرهنگ جبهه، انواع و شیوه‌های پرداخت سه نوع طنز کلامی، تصویری و محتوایی را با رویکرد تحلیل محتوا بررسی نموده است و بر تفاوت شوخ‌طبعی‌های جبهه از منظر جهان‌بینی، حجم و سادگی زبان با این سه نوع طنز تأکید شده است*. پرهیز از سیاه‌نمایی، لحن صمیمی و ساده و طبقه‌بندی شوخی‌های جبهه در چهار قلمرو عبادی، جنگ و شهادت، خوردن و آشامیدن و روابط اجتماعی از دیگر یافته‌های این پژوهش است. (صفایی و درویشعلی-پور، ۱۳۹۱: ۱۲۱-۱۳۷) پژوهش‌های مذکور به بررسی شیوه‌ها و تکنیک‌های طنزپردازی پرداخته‌اند و به فلسفهٔ طنز جنگ و کارکردهای آن پرداخته‌اند؛ لذا تحلیل کارکرد طنز جبهه به عنوان موضوعی نو درخور بررسی است. این پژوهش کارکردهای طنز را در مجموعهٔ شوخ‌طبعی‌های جبهه با تأکید بر نظریهٔ ارسطو بررسی می‌کند.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

بررسی کارکردهای طنز، دلیل رخداد آن را بیان می‌کند و فلسفه طنز را تحلیل می‌کند؛ از سوی دیگر بررسی فرهنگ شوخ‌طبعی‌های جبهه و نقد آن از دیدگاه فلاسفه، نتایجی ارزشمند ارائه خواهد کرد که در تدوین متون ادبی مرتبط با فضای جنگ از قبیل شعر و داستان سودمند خواهد بود؛ همچنین در تحلیل اصول و فرهنگ حاکم بر دفاع مقدس و ضرورت تداوم یا حذف آن راهگشای نظریه پردازان نظامی خواهد بود.

۲- بحث

نظریه آرامش مفرح ارسطو در خلال دیدگاه اخلاقی وی ارائه شده است. برای وضوح دیدگاه وی، نخست شمه‌ای از اصول اخلاقی وی که مبنای نظریه کارکرد طنز است، شرح می‌شود.

۲-۱- نظریه اخلاقی ارسطو

سه کتاب با عنوان اخلاق در آثار متعدد ارسطو مشاهده می‌شود که به ترتیب عبارتند از اخلاق نیکوماخس، اخلاق کبیر و اخلاق اودموس و رساله اخلاقی دیگری درباره فضائل و رذائل. در باب صحت انتساب سه اثر نخست به ارسطو بحث‌های بسیاری مطرح شده است؛ اما برخلاف تفاوت سه اثر در تعداد صفحات، موضوع، کیفیت بحث و روش آن در مجموع سه اثر مشابه است. اخلاق نیکوماخس، منظم‌ترین این کتابهاست و انتساب آن به ارسطو مورد تأیید مفسران و مورخان بوده است. «گویا ارسطو این کتاب را برای پسرش نیکوماخوس، که همانم پدر بزرگش بوده، نوشته است و به همین دلیل این کتاب به اخلاق نیکوماخوس شهرت یافته است.» (اکبری و امین، ۱۳۸۸: ۸۱ نیز یگر، ۱۳۹۲: ۳۱۳) غرض ارسطو در این کتاب ترسیم زندگی مطلوب بشر و خیر عالی برای اوست تا نفس انسان با تکمیل اکتساب این فضائل به سعادت دست یابد. اخلاق نیکوماخس شامل ده کتاب است: کتاب اول خیر برای آدمی، کتاب دوم تا پنجم فضائل اخلاقی، کتاب ششم و هفتم فضیلت عقلانی، خودداری از شهوات و تسلیم نشدن به آنها، کتاب هشتم و نهم دوستی، کتاب دهم درباره لذت و سعادت.

انسان همواره در جست‌وجوی خیر برتر یا نیکبختی و سعادت است. «اغلب مردم انگیزه نیکبختی را در سه چیز می‌دانند: هوشمندی عملی یا بصیرت، فضیلت یا زبردستی در کار و لذت. از دیدگاه ارسطو هر کسی که بتواند آزادانه و به انتخاب اختیاری زندگی کند، باید یکی از این موارد افتخار، شهرت، ثروت یا فرهنگ را وسیله کسب نیکبختی قرار دهد» (خراسانی، ۱۳۵۵: ۱۹۲)؛ چراکه نیکبختی یا ائودایمونیا ((Eudaimonia یعنی خوب زیستن در نتیجه خوب کار کردن. خوشبختی امری انفعالی نیست، حاصل فعالیت است. خود به خود به ما عرضه نمی‌شود، باید آن را به دست آوریم. (توماس، ۱۳۶۵: ۲۹) از دیدگاه وی عامل سعادت، دستیابی به فضیلت است و معتقد است «کسی را می‌توانیم سعادتمند بدانیم که تا پایان عمر از فعالیت نفس توأم با فضیلت بهره‌مند باشد.» (بهشتی و داودی، ۱۳۸۸: ۱۳۲ و ۱۳۳) واژه فضیلت، ترجمه واژه آرته ((arête یونانی است که معادل لاتین آن، ویرتوز ((virtus و کاربرد رایج انگلیسی آن ((virtue است. (شرمن، ۲۰۰۱: ۵۰۱ به نقل از صادق‌نیا و امیرزدانی، ۱۳۹۵: ۵۱) قدمت این واژه به شش قرن قبل از میلاد می‌رسد. این واژه به معنای هر نوع فضیلتی بوده است که شامل قدرت بدنی می‌شد. این واژه در زمان افلاطون و ارسطو در معنای اخلاقی مصطلح می‌شود. (صادق‌نیا و امیرزدانی، ۱۳۹۵: ۵۱) از دیدگاه ارسطو، فضیلت انسانی را در کارکرد ویژه انسانی یا همان فعالیت فکری انسان باید جست‌وجو کرد. از آنجا که فعالیت فکری دو بعد نظری و عملی دارد، فضیلت آدمی نیز دو وجه دارد: یکی مربوط به اندیشه است که به آن فضایل عقلانی اطلاق می‌شود و دیگری مربوط به عمل مبتنی بر خردورزی که به آن فضایل اخلاقی یا فضایل عملی اطلاق می‌شود. رشد فضایل عقلانی به آموختن وابسته است و رشد فضایل اخلاقی از طریق عادت و تمرین مقدور است. (مالک و نایبج، ۱۳۹۰: ۱۰۵ و ۱۰۶ نیز راسل، ۱۳۶۵: ۲۶۶) برای نیل به فضیلت، دست کم از نوع اخلاقی آن، باید عادات مناسب را در خویش پرورش دهیم. این کار مستلزم حرکت طبق قاعده حد وسط است. (هولمز، ۱۰۳ به نقل از اکبری، ۱۳۸۸: ۸۸) بر این اساس افراط و تفریط در اعمال و عواطف انسانی خطاست و حد وسط موفقیت انسان را تضمین می‌کند. (اکبری، ۱۳۸۸: ۸۸) نظریه مشهور «فضیلت به مثابه حد وسط» بر این امر تأکید می‌کند. (گاتری، ۱۳۷۵: ۱۷۷) این حد وسط «از سر بصیرت تعین یافته و البته هر آنکه از حکمت

عملی برخوردار است، آن را مشخص می‌سازد.» (یگر، ۱۳۹۲: ۳۲۷) لازمه دستیابی به این فضیلت، «آزادی و اختیار است؛ زیرا تنها برای اعمال ارادی است که انسان متحمل مسئولیت می‌شود. اگر انسانی تحت فشار یا جبر خارجی جسمانی یا در حال نادانی عمل کند، او رانمی‌توان مسئول دانست.» (کاپلستون، ۱۳۸۶: ۳۸۶) ارسطو در کتاب اخلاق نیکوماخوس، فضیلت‌های انسانی را در مقابل سوئه افراطی و تفریطی آنها یا رذیلت‌ها برمی‌شمرد: شجاعت، عفت، سخاوت، بزرگ‌منشی، بزرگ‌رویی، افتخاردوستی، خوش‌خویی، دوستی و مهربانی، صداقت و صمیمیت، شوخ‌طبعی، فروتنی، رنجش بجا از فضیلت‌های اخلاقی اند. وی شوخ-طبعی را یکی از فضیلت‌های انسانی می‌داند و آن را حد وسط سوئه افراطی دلچکی و لودگی با سوئه تفریطی خشونت و کج‌خلقی قرار می‌دهد. (بهشتی و داودی، ۱۳۸۸: ۱۴۰) این فضایل با احساس و اعمال انسان مرتبطند. حوزه آنها گاهی با ارجاع به گونه‌ای احساس و گاهی با ارجاع به گونه‌ای عمل تعیین می‌گردد. بر این اساس فضیلت عبارت است از گرایش به مهار دسته خاصی از احساس‌ها و عمل در گونه خاصی از وضعیت. شوخ‌طبعی با معاشرت اجتماعی ارتباط می‌یابد و با عمل لذت‌دادن به دیگران از طریق سرگرمی همراه است. (دیوید راس، ۱۳۷۷: ۳۰۷ و ۳۰۸) ارسطو در باب اهمیت فضایل اخلاقی تا آنجا پیش می‌رود که زندگی بدون این ارزش‌ها را «از نظر انسانی بی‌مقدار و از معنا تهی» می‌داند. (نوسبام، ۱۳۷۴: ۹۴) وی معتقد است کسی که بر انجام فضیلت قدرتی ندارد، باید که همتش بر ترک رذیلت مصروف شود. (شمس‌الدین شهرزوری، ۱۳۶۵: ۱۹۸) برای درک صحیح نظریه ارسطو در باب طنز، دیدگاه وی را در کتاب اخلاق نیکوماخوس پیرامون شوخ‌طبعی بررسی می‌کنیم.

۲-۲- ماهیت و کارکرد شوخ‌طبعی از دیدگاه ارسطو

ارسطو در فصل چهاردهم از کتاب چهارم اخلاق نیکوماخوس، پیرامون طنز و شوخ‌طبعی بحث می‌کند. بخشی از لحظات آرامش و راحت انسان را در مزاح و شوخ‌طبعی می‌داند و در نزد عوام، فراغت و سرگرمی را از ارکان اصلی حیات به‌شمار می‌آورد؛ اما از دیدگاه وی، مزاح در شرایط خاصی موجب آرامش است و در صورت تحقق این شرایط، پسندیده و مطلوب است. از دیدگاه وی دقت و خوش‌سلیقگی در مناسبات اجتماعی، باید رفتار و توان

گفتن و شنیدن ما را معین کند؛ براین اساس صفات معاشران (ن.ک. ارسطو، ۲۵۳۶: ۱۲۵) را در سه گروه طبقه‌بندی می‌کند:

گروه نخست که به افراط در مزاح شناخته می‌شوند، دلچک‌هایی مبتذل هستند که به هر قیمت خوشمزگی می‌کنند و بیش از توجه به آداب‌دانی و نیازردن دیگران، خندانند آنها را مدنظر قرار می‌دهند. دلچک اسیر ذوق هزالی خویشتن است و مورد تأیید غالب مردمی است که از هزل لذت می‌برند.

گروه دوم که به تفریط در مزاح شناخته می‌شوند، افراد خشن و بدخویی هستند که شوخی نمی‌کنند و از شنیدن شوخی دیگران خشمگین می‌شوند. آنها چون از همه چیز انتقاد می‌کنند، مناسب گفتگو نیستند.

گروه سوم افراد متعادلی هستند که با خوش ذوقی و ظرافت مزاح می‌کنند. بذله‌گو، حاضر جواب و بانزاکت هستند. وی با لفظ یوتراپلوس یا خوش طبع از این دسته یاد می‌کند. آنچه این سه گروه را از یکدیگر متمایز می‌سازد، ملکه نزاکت است که در طبع مرد بافضیلت و آزاده مشاهده می‌شود؛ بدین ترتیب مزاح مرد آزاده و باتربیت با هزل دلچک‌های بی‌تربیت متفاوت است و مزاح مطلوب، مزاحی است که در نظر یک مرد آزاده خالی از نزاکت نباشد و از آزار دل مصاحب خود پرهیز کند. هزل با تمسخر افراد همراه می‌شود و تمسخر متضمن نوعی اهانت است. بعضی از انحای اهانت از طرف قانونگذار منع شده است و از دیدگاه وی بسیاری از اهانت‌ها باید منع گردد. (ن.ک. همان: ۱۲۶) نیز (ن.ک. جان-موریل، ۱۳۹۳: ۶۱)

نکات زیر از نظریه ارسطو پیرامون طنز و شوخ‌طبعی استنباط می‌شود:

۱- طنز و شوخ‌طبعی لذت انسان را برمی‌انگیزاند و آرامش، سرور و راحت انسان را موجب می‌شود؛ لذا کارکرد طنز از دیدگاه ارسطو آرامش مفرح است که در نتیجه کسب فضیلت اخلاقی شوخ‌طبعی و رعایت قاعده حد وسط حاصل می‌شود و عامل دستیابی به خیر پایدار و سعادت انسان است.

۲- از تمسخر و آزار دیگران و اهانت به آنها در شوخ‌طبعی پرهیز می‌شود.

- ۳- آرامش و راحت، بخشی از لحظات حیات و به زعم عموم از ارکان اصلی حیات است؛ لذا طنز و شوخ طبعی ضروری و اجتناب ناپذیر است.
- ۴- شوخ طبعی در روابط انسان با دیگران نمود می‌یابد؛ لذا مقوله‌ای فرافردی و اجتماعی است.
- ۵- شوخ طبعی متناسب با ذوق و خواست عوام و خواص، تنوع می‌یابد و از هزل رکیک تا مزاح ظریف را دربرمی‌گیرد.
- ۶- نزاکت مرد بافضیلت و آزاده و منع قانونگزار، دو عامل کنترل شوخ طبعی و تعیین کننده چگونگی آن هستند.
- ۷- مردم بانزاکت خوش طبع، بهترین گروه معاشران در میان افراط‌گران و تفریط‌کنندگان در مزاح و شوخ طبعی هستند.

۲-۳- تحلیل شوخ طبعی‌های جبهه از دیدگاه ارسطو

تطبیق نظریه ارسطو و ابعاد هفت گانه آن بر شوخ طبعی‌های جبهه موارد زیر را اثبات می‌کند:

۲-۳-۱- شوخ طبعی‌های جبهه در کنار خشونت جنگ، فضای دیگری را ترسیم می‌کند که از مودت، انسانیت، برابری و برادری حکایت می‌کند. لذت بردن نفس در بحبوحه جنگ که در هر لحظه آن، شهادت، جراحت و اسارت وجود دارد، چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد. اما کاستن از بار فشار ناملايمات جنگ که روح را آزرده مصائب تحمیل شده دفاع در جنگی نابرابر می‌سازد، موجه می‌نمایاند. درک آرامش و راحت روح و روان و در مواردی سرور و شادی، در لحظات سخت و نفس گیر نبرد، در همه موارد شوخ طبعی مشاهده می‌شود؛ لذا با عنوان کارکرد پایه یا کارکرد اصلی مشخص می‌شود. مثال‌های زیر از این قبیل است:

قبل از عملیات از شهید اکبر جمهوری می‌خواهند که آخرین آرزوی خود را با اخلاص بگوید. او در پاسخ چنین گفت: «از خدا دوازده فرزند پسر می‌خواهم تا از آنها یک دسته عملیاتی درست کنم و خودم فرمانده دسته‌شان باشم. شب عملیات آنها را ببرم در میدان مین رها کنم. بعد که همه یکی پس از دیگری شهید شدند، بیایم پشت سیم‌های خاردار اول خط، دستم را بگیرم کمرم و بگویم آخ کمرم شکست!» (همان: ۶۷)

در عملیات والفجر چهار، فرمانده گردان، شهید مهدی ساعدی با چند نفر از بسیجیان در سنگر بودند که سنگرشان را با خمپاره زدند و سنگر خراب شد. «از قضا یکی از برادران بسیجی افتاد روی ساعدی و غافل از آنکه او دارد خفه می‌شود، شروع کرد یا مهدی یا مهدی (عج) گفتن. ساعدی از آن زیر گفته بود: بلند شو خانه خراب، مهدی را کشتی!»

۲-۳-۲ شوخ‌طبعی‌های جبهه در کنار دوست، از تمسخر و اهانت دورمی‌شود و شوخی با دوستان هرچند در مواردی رنگ آزار به خودمی‌گیرد؛ اما تألم و رنج دوست را بر نمی‌تابد و لبخند و شادی را به ارمغان می‌آورد. شوخی با دشمن و متعلقات آن، دستاویزی برای سرور رزمندگان ایجاد می‌کند و از شوخی ظریف با موضوع دشمن آغاز گشته و در مواردی از تمسخر فراتر رفته و نفرین وی را، شعاری گروهی و نمادین ساخته‌است.

بچه‌های خوش‌هیکل یا چاق و چله‌ای که خوش اخلاق و آرام بودند، انگشت‌نمای جبهه می‌شدند. هر کس به تناسب رابطه خود با آنها شوخی می‌کرد: «برادرمان با کاروان کمک‌های مردمی اعزام شده‌اند و جزو هدایای امت حزب‌الله هستند! فکرمی‌کنی با چه وسیله‌ای او را آورده‌باشند؟ معلومه با کمرشکن و از آنجا تا خط با تانک یا نفربر! و اگر اینجا بخواهند جابجایش کنند؟ با لودر، بولدزر یا بیل مکانیکی، بالاخره روی زمین نمی‌ماند، یعنی اگر شهید بشود؟ فکر آن روزش را لایذ نکرده‌اند.» (همان: ۷۹)

شوخی با زبان دشمن، سرور و نشاط رزمندگان را موجب می‌شد: «از سرما مثل بید داشت - می‌لرزید. شده بود موش آب کشیده. پرسیدیم که خوب حالا کجا رفتی؟ چه کسی رو دیدی؟ و او تند تند گفت: یک گربه دیدم، یک گربه... گربه عراقی. تعجب ما بیشتر شد که معلومه چی داری میگی؟ گربه عراقی دیگه چیه؟ ما رو گرفتی‌ها؟ خیلی جدی گفت: نه چون خودم، خودتون برید سر سه‌راه ببینید. گربه سیاهی است که به زبان عربی می‌گوید: المیو، المیو» (همان: ۱۱۹)

۲-۳-۳ شوخ‌طبعی در جبهه با توجه به شرایط سخت جنگ و ملازمات زندگی گروهی، نه تنها بخشی از لحظات زندگی، بلکه از ارکان اصلی حیات بوده‌است و نقش عمده‌ای در تلطیف فضای جنگ و پیامدهای آن داشته‌است.

رزمندگان ستاد تخلیه شهدا با دیدن وصیت نامه‌ای بر پیکر شهید نوجوانی، تصمیم می‌گیرند که وصیت نامه را باز کرده و بخوانند: «کاغذ را که باز کردیم نمی‌دانستیم بخندیم یا گریه کنیم. نوشته بود: برای من گریه نکنید. برای بابام گریه کنید که می‌خواهد خرج کفن و دفن مرا بدهد و برایم شب هفتم و چهلم بگیرد. بینوا هرچی یک عمر جمع کرده باید بدهد مردم بخورند.» (همان: ۲۳)

۲-۳-۴- فرهنگ جبهه با مشارکت گروهی همه افراد در رسیدن به هدفی مشترک، دفاع در برابر دشمن متجاوز، رقم می‌خورد. لذا در این مشارکت اجتماعی، شوخ طبعی اساسا ماهیتی فرافردی و اجتماعی دارد.

صبح روز بعد از عملیات، رزمندگان با دست‌های پر از غنیمت و سر و وضع خاکی و خون‌آلود و چشم‌های بی‌خواب، اما خوشنود و سربلند با تعدادی اسیر از خط مقدم برمی‌گشتند. رزمندگان برای ابراز شادی خود دو دسته می‌شدند. «یک دسته می‌گفت: بچه‌های ما شیرند. دسته دوم جواب می‌داد: پاکتی، پاکتی. دوباره اینها می‌گفتند: بچه‌های ما پلنگند و آنها جواب می‌دادند: صورتی، صورتی!» (همان: ۷۸)

۲-۳-۵- تنوع اشخاص و اقشار مختلف مردم در جبهه، موضوعات متنوع مزاح گونه‌ای را پدید آورده است؛ اما هزل رکیک در مجموعه مورد مطالعه فرهنگ جبهه جایی ندارد و به تصریح نویسنده (ر. ک. فهیمی، ۱۳۸۱: ۲۰ و ۲۱)، فقط موارد اندکی که با فرهنگ غالب بر جبهه ناسازگاری داشته، از این مجموعه حذف شده است.

حضور اقوام و فرهنگ‌های متفاوت در جبهه، تنوع شوخ طبعی با لهجه‌ها و زبان‌های متعدد را به همراه داشت. اقوام ترک زبان با شعارهای طنز گونه، فضای جبهه را دگرگون می‌کرد:

کربلا کربلا گل‌مه گیمیز اولمادی
ایسته ییردیک بیز گلک

آرواد اوشاق قویمادی
خمپارالار چیرتلادی

(همان: ۵۲۵)

کربلا، کربلا ما دیگر نتوانستیم بیایم / زن و بچه نگذاشت / می‌خواستیم ما بیایم /
خمپاره‌ها منفجر شدند.

تمسخر و تحقیر دشمن در قالب اشعار و رجزخوانی برای تحریض و تشجیع جبهه خودی، بی‌پروا تر از شوخی با هم‌زمان خود است؛ این امر با آگاهی کامل برای برخورداری از کارکرد ثانوی آن صورت می‌گرفته است:

یا صدام پیت حلبی   یا صدام پیت حلبی
یا صدام موش عربی   یا صدام موش عربی
(همان: ۴۷۹)

نیز:

صدام پاطلابی   این ور خاکریز نیایی
(همان: ۴۷)

۲-۳-۶- معنویت حاکم بر فضای جبهه که با انجام فرایض و مستحبات دینی پیوند می‌خورد و با حضور روحانیون و مبلغان دینی تشدید می‌شد و از سویی با ناملازمات جبهه که ناپایداری دنیا و آمادگی سفر آخرت را هر لحظه گوشزد می‌ساخت، عامل اصلی کنترل دامنه شوخ-طبعی و کیفیت مزاح غالب بوده است؛ بدین ترتیب نزاکت برخاسته از معنویت و معرفت که فضیلتی رو به کمال را ایجاد می‌کرد، مزاح را رنگی خاص می‌بخشید و آن را کنترل می‌کرد. شوخی با روحانی و تذکر وی، ارادت رزمندگان به وی و حضور رهبری معنوی را در جبهه اثبات می‌کند: «روحانی بسیار دل‌نازک و سلیم‌القلبی داشتیم. ... شیطنتم گل کرد، با خود فکر کردم یک خرده حاجی را این روز آخری اذیت کنم. اول با لحن سوزناک و گریه‌آوری گفتم: حاج آقا! ... بلند بلند گریست، بار دوم گفتم: حاج آقا از همه التماس دعا، دوباره حاجی به هم ریخت و مرا در بغل گرفت. در اینجا من از فرصت استفاده کردم و گفتم: ولی از شما التماس سه آ دارم. با همان حالت حزن و بغض گفت: بابا، حالا چه وقت شوخی-کردن است.» (همان: ۲۴۳)

۲-۳-۷- شناخت و شهرت رزمندگان بذله‌گو و خوش سخن که با مزاح ظریف خود، ارادت دیگران را برمی‌انگیختند، بر غلبه معاشران و هم‌نشینان این گروه نسبت به تفریط کنندگان در مزاح دلالت می‌کند. هرچند که تفریط کنندگان در مزاح که گروه کوچک عبوس و جدی بودند، به شیوه‌های مختلف از هدف قرار گرفتن در مزاح دیگران در امان نمی‌ماندند.

در میان رزمندگان، شخصی بانزاکت با شوخی‌های ظریف و حاضر جوابی‌های خود، فراغت و شادی دیگران را پدیدمی آورد: «گویی بناداشت که هر چیزی را وارونه جلوه بدهد. هر سؤالی را عوضی مطرح کند و هر جوابی را عوضی بگوید؛ البته از باب مزاح. منتهی بچه‌هایی که نمی‌دانستند، طبیعی بود که رودست بخورند. ... این شخص در هنگام ابری بودن آسمان می‌گفت: «کو ابر؟ اینها را می‌گویی؟ اینها که دود انفجار آن انبار مهمات است. ... وقتی هم کسی به پر و پایش می‌پیچید تا حرف خودش را به کرسی بنشانند، تکیه کلامش این بود که حقیقت مثل منور روشنه.» (شجاعی، ۱۳۸۱: ۳۵)

۲-۴- کارکردهای فرعی طنز در شوخ‌طبعی‌های جبهه

بررسی کارکردهای طنز در شوخ‌طبعی‌های جبهه نشان می‌دهد که کارکرد نخستین و اصلی، لذت معنوی و درک آرامش و راحت است. این کارکرد با کارکرد آرامش مفرح طنز از دیدگاه ارسطو همخوانی دارد؛ چرا که شوخ‌طبعی با ایجاد فرح و انبساط خاطر، لذتی پایدار و عمیق را پدیدمی آورد که در رفتار و گفتار رزمندگان تأثیری گسترده ایجاد می‌کند. این لذت از آنجا که با اهداف متعالی و فضای روحانی جبهه پیوندی خورد، لذتی معنوی است. این کارکرد، در اغلب موارد شوخ‌طبعی، کارکرد پایه و اصلی محسوب می‌شود که با ایجاد آن کارکردهای دیگری نیز پدیدمی آید که آنها را کارکرد فرعی یا متأخر می‌نامیم. در مواردی نیز، کارکرد مذکور تنها کارکرد محسوب می‌شود و مترتب بر نتیجه‌ای ثانوی نیست. کارکردهای فرعی طنز در شوخ‌طبعی‌های جبهه که نتیجه کارکرد اصلی هستند، عبارتند از:

۲-۴-۱- برقراری ارتباط با دیگران و ایجاد همبستگی

شوخی‌طبعی، ابزار برقراری ارتباط و گفتگو با دیگر رزمندگان و افراد تازه‌وارد است و بالطبع، چنین ارتباطی به دوستی و همبستگی افراد منجر می‌شود و اتحاد و همدلی را موجب می‌شود. رزمنده‌ای تازه‌وارد، در حال بررسی محیط سنگر، فانوسی را در وسط سنگر می‌بیند که از آن هویج آویزان شده است. یکی از رزمندگان که متوجه حیرت وی شده است، می‌گوید: «این کار شهردار است. احتمالاً سر یکی، دو تا از بچه‌ها موقع رد شدن خورده به

فانوس؛ فانوسه پیر شده، کور شده، بچه‌ها را نمی‌بیند. شهردار هم آب‌میوه‌گیری نداشته، چند تا هویج برداشته با بند پوتین بسته به فانوس.» (همان: ۹۳ نیز ۷۱، ۲۰۷)

۲-۴-۲- تغییر فضا

رفع دلزدگی و خستگی در موقعیت انتظار در خطوط پشت جبهه یا ترس و اضطراب در موقعیت‌های خطرناک و حساس حمله با مزاح و شوخی امکان‌پذیر بود. همچنین عوض کردن فضای بحث و مجادله بین رزمندگان، ایجاد تغییر در محیط خشک سخنرانی‌های رسمی یا فضاهایی با معنویت بالا با کاربرد طنز از دیگر مصادیق این بخش است: «وای مین یا رب‌العالمین بر وزن آمین یا رب‌العالمین است و معمولاً وقتی بچه‌ها با میدان مین مواجه می‌شدند، می‌گفتند و بعضاً بعد از نماز و در جواب دعاکننده، البته به نحوی که متوجه نشود.» (همان: ۲۶۷ نیز ۲۵، ۲۹)

۲-۴-۳- تنبیه و انتقاد سازنده

پاره‌ای از شوخ‌طبعی‌های جبهه، رنگ انتقادی دارد و برای اصلاح رفتار مخاطبی مشخص و هوشیارسازی وی صورت می‌گیرد. تذکر رعایت نکات بهداشتی، نظم و مقررات جبهه، حدود اخلاقی و شرعی و انتقاد سیاسی از حاکمان خارجی و سرسپردگان داخلی از این موارد است؛ تذکر رعایت نوبت در جبهه در قالب نظیره، تأثیر پیام را افزون می‌کند:

چنین گفت استاد قیچی به دست   که رزمنده باید به نوبت نشست
اگر ترک نوبت کنی بعد از این   دگر نوبت خود نیاری به دست
(همان: ۶۳۷)

در انتقاد از بعضی مداحان که نسبت‌های ناروایی، دانسته یا نادانسته به معصومان^(ع) می‌دادند، نقل شده است: «بعضی برای اینکه مجلس را کربلا کنند، از هیچ کاری رویگردان نبودند. بیچاره اهل بیت که اینها مبلغ رسالت و بلبل نغمه‌خوان بستان ایشانند! دوستی داشتیم مثل این قبیل مداح‌ها، صریح و بی‌رودربایستی، وقتی مجلس تمام می‌شد به او می‌گفت: فلانی به کسی نگویی‌ها، امروز خوب اهل بیت را پامرغی بردی.» (همان: ۲۶ نیز ۲۸، ۲۹)

۲-۴-۴- هدف‌گذاری و درک مقصود

برخی شوخ‌طبعی‌های جبهه برای رسیدن به هدف خاص گوینده صورت گرفته- است. این موارد، نیت ویژه گوینده و دیدگاه وی را نشان می‌دهد و در بقیه کارکردهای شوخ‌طبعی قرار نمی‌گیرد. توصیف وضعیت جسمی و روحی گوینده، نیازهای وی و تلاش برای رفع آن، توصیف محیط جبهه و اثبات ویژگی خاص آن، کتمان اطلاعات نظامی و شخصی در قالب شوخی از این موارد است.

توصیف چگونگی رانندگی سپاهیان و تفاوت آن با بقیه در قالب مزاح، دیدگاه گوینده را پیرامون این موضوع نشان می‌دهد: «پرسید: برادر از اینجا تا مقر تاکتیکی چقدر راه است؟ او تبسمی کرد و گفت: راستش اگر شما بخواهید با ماشین خودتان بروید شاید دو ساعت راه باشد، اما اگر با تویوتای سپاه برویم نیم ساعت! همه سرنشینان ماشین خنده‌شان گرفت.» (همان: ۱۹) یکی از حاضران در پاسخ به حیرت سؤال‌کننده می‌افزاید: «منظورش این است بچه‌های ما بی‌ترمز می‌روند؛ تویوتاهای ما فقط گاز و کلاچ دارند! خصوصاً وقتی به سمت خط و دشمن می‌روند.» (همان: ۱۹)

برای تلگراف‌زدن در جبهه، همیشه توصیه می‌کردند که کوتاه و مختصر باشد. بیان نیازهای شخصی در قالب جملاتی کوتاه و طنزآمیز از نمودهای هدف‌گذاری است: «دوستی داشتیم که وقتی از او پرسیدیم: کاظم چه نوشتی؟ گفت: نوشتم بابا سلام. من کاظم، پول لازم.» (همان: ۳۳۳ نیز ۶۹، ۷۷)

۲- ۴- ۵- سازگاری مثبت با حقیقت تلخ نبرد
نبرد نابرابر در برابر دشمن متجاوز، پیامدهایی سخت و جانکاه به دنبال داشت. شهادت، جراحت و اسارت هم‌زمان، تحمل شرایط را دشوار می‌نمود. در اوج سختی‌های نبرد، مزاح و شوخی رزمندگان، از رنج و اندوه پیامدهای ناگوار جنگ می‌کاست. شوخی در لحظات نفسگیر نبرد، نوعی واکنش معکوس به شرایط بوده است و با کاستن از غم و اندوه رزمندگان به‌جای تشدید آن، سازگاری با واقعیت‌های تلخ جنگ و پذیرش آن را نشان می‌دهد. مزاح درباره جراحت رزمندگان، امکان آنی شهادت، وقوع عقب‌نشینی و شکست، توصیف

فرهنگ جامعه در مواجهه با شهادت و کمبود امکانات جبهه نوعی سازگاری مثبت با واقعیت‌های جبهه را نشان می‌دهد.

رزمندگان عازم عملیات کربلای پنج هستند. شوخی رزمنده‌ای در توصیف امکان بالای شهادت، سازگاری با واقعیت جبهه را نشان می‌دهد: «قبل از حرکت یک نفر به هیأت شاگرد شوفرهایی که پای رکاب اتوبوس می‌ایستند و با ذکر مبدأ و مقصد مسافران را دعوت به سوارشدن می‌کنند، داد و فریاد می‌کرد: مسافران، شب شلمچه، شش صبح معراج شهدا. شلمچه معراج، شلمچه معراج.» (همان: ۴۱) در عملیات کربلای چهار، شرایط سختی حاکم بود. رزمندگان از هم حلالیت می‌طلبیدند و مرسوم بود که «وقتی به کسی می‌گفتند: اگر شهید شدی، پاسخ می‌شنیدند: ما لیاقت نداریم! در کربلای چهار کار به جایی رسیده بود که اگر برادری می‌خواست بگوید: ما لیاقت... می‌گفتند: خیالت راحت باشد، این عملیات خیلی لیاقت نمی‌خواهد، آن قدر در عملیات حضور داشته باشی کافی است.» (همان: ۲۱)

شب قبل از عملیات، رزمنده‌ای با بیان حقایق نبرد با زبانی طنزآمیز، جوانی تازه‌وارد را مخاطب خود می‌سازد: «هیچ نترسی ها! بین هر اتفاقی بیفتد ای این سه حال بیرون نیست؛ اگر شهید بشوی، یگراست می‌روی پیش خود خدا، اگر اسیر بشوی، به امام حسین می‌رسی و دیگر این قدر در محرم و عاشورا مجبور نیستی به سر و سینه‌ات بزنی، اگر زخمی بشوی که نور علی نور است، آغوش مامان جان در انتظار توست. دیگر چه می‌خواهی؟» (همان: ۲۸ نیز ۲۶، ۱۹۰، ۲۳۰)

بیان کمبود امکانات جبهه در قالب اشعار طنزآمیز، پذیرش شرایط سخت جنگ را نشان می‌دهد:

در خیمه ما ز خوردنی نیست خبر	هرچند نموده شکم اعلام خطر
گویند که درد دوری بد دردی است	بشنو که گرسنگی از آن هست بدتر

(همان: ۶۳۶)

۲-۴-۶- تسریع در آموزش

انتقال مفاهیم آموزشی نظامی و تسریع در روند یادگیری از دیگر کارکردهای طنز جبهه است. مزاح و شوخ‌طبعی در هنگام تدریس، با تلطیف فضا و ایجاد تنوع برای مخاطب،

وی را به یادگیری علاقه‌مند می‌سازد و از خشکی فضای تدریس و خشونت فنون نظامی می‌کاهد.

در کلاس درس خمپاره، مربی انواع خمپاره را با زبانی طنزآمیز معرفی می‌کند و با تشریح جزئیات و تشبیه، درس را در ذهن مخاطبانش که گروه‌های مختلط اعم از بی‌سواد و تحصیل کرده، نوجوان و پیر را دربرمی‌گیرد، ثبت می‌کند: «این شازده مؤدب و سر به زیر را که می‌بینید، جناب خمپاره ۱۲۰ است. خیلی آقا است. وقتی می‌خواهد بیاید، پیشاپیش خبر می‌کند، پیک می‌فرستد، سوت می‌زند که برادر سرت را ببر داخل سنگر من آمدم، خوردی و مردی پای من نیست، نگویند نگفتید!» (همان: ۳۷ نیز ۳۶، ۴۹)

۲-۴-۷- تشجیع و افزایش توان رزمی

تقویت روحیه و افزایش اعتماد به نفس رزمندگان در قالب مزاح، توان رزمی آنها را در مواجهه با دشمن بالا می‌برد. مزاح قبل از عملیات، توصیف طنزآمیز اسیر گرفتن یا غنیمت بردن از دشمن و رجزخوانی طنزگونه از نمودهای افزایش شجاعت و توانایی افراد است. اغلب رزمندگان با سابقه و آزموده، نیروهای تازه‌وارد را به شکلی مستقیم یا غیرمستقیم مخاطب قرار می‌دادند و با اشاره، کنایه و لطفه آنها را تشجیع می‌کردند.

رزمندگان که از آتش بالای خمپاره دشمن به ستوه آمده بودند، تصمیمی جدی می‌گیرند: «چند شب از این ماجرا نگذشته بود که دو، سه نفر از برادران داوطلبانه رفتند سراغ عراقی‌ها و صبح با چند قبضه خمپاره انداز برگشتند. پرسیدیم: اینها دیگر چیست؟ گفتند: آش با جاش! پلو بدون دیگ که نمی‌شود.» (همان: ۱۱۷ نیز ۱۱۶، ۱۳۹)

در رجزخوانی‌های طنزآمیز، رزمندگان با توصیف دلوری‌های خود یا افراد شاخص و شجاع، اعتماد به نفس هم‌زمان خود را در رویارویی با دشمن بالامی‌برند.

تو عاشق فشنگی	بسیجی بسیجی
این قاسم لودر دزد	بسیجی بی‌ترمز
چتر منور بلدزد	بسیجی بی‌ترمز
حافظ تنگه هرمنز	بسیجی بی‌ترمز

(همان:

(۵۵۹

۲-۴-۸- تفاخر و هنرنمایی

مزاح گاهی برای مفاخره و برتری‌طلبی بر دیگران صورت گرفته‌است. هنرنمایی در مزاح، برتری در توانایی و قدرت جسمی و نظامی از نمودهای آن است. اغلب در دوره‌های رزمندگان، برتری‌طلبی در مزاح نمود می‌یابد. این مزاح در تعریف یا توصیف موضوعی مشخص یا پاسخ به شوخی دیگران آشکار می‌شود.

هنگام غذا خوردن بر سر سفره که جمعی حاضرند، فرصت نکته‌گویی مهیا می‌شود: «یکی از دوستان آمد ضرب‌شستی (چشمه‌ای) نشان بدهد که نگرفت و خراب شد. قضیه این جوری شروع شد که به کسی که چند نفر آن طرف‌تر نشسته بود، گفت: بی‌زحمت یک پارچ آب بریز تو لیوان بده به من.» او هم که مثل خودش اهل بود گفت: رو چشم، بعد هم پارچ آب را درسته خالی کرد توی لیوان و در واقع توی سفره و همه را خیس آب کرد. کاری که شاید دوست ما تصورش را هم نمی‌کرد.» (همان: ۱۸۱ نیز ۲۴، ۲۰۶)

۲-۴-۹- افزایش صمیمیت و کاهش فاصله فرمانده و رزمنده

تواضع در شوخی با رزمندگان جلوه‌می‌یافت و صفا و صمیمیت را افزایش می‌داد. طبعاً در فضای آکنده از برادری و برابری، سلسله مراتب نظامی کناررفته و نتایج مشخص به‌دنبال‌داشته‌است که رزمندگان با علم بدان و پیروی از سبک اخلاقی جبهه، مزاح و شوخ-طبعی را برمی‌گزیدند. این تواضع جلوه‌ای دوسویه داشت: مزاح فرمانده با رزمنده و برعکس مزاح رزمنده با فرمانده که برخلاف قوانین نظامی تلقی نمی‌شد و آزار و رنجشی را به‌دنبال نداشت.

شوخی رزمنده با فرمانده، صمیمیت را در لحظات سخت نبرد افزایش می‌داد. رزمندگان در شلمچه بعد از تک، محاصره شدند. فرمانده محور توضیح داد که اگر برادران اسیر شدند، اطلاعات فرماندهان را فاش نکنند: «یکی از بچه‌ها گفت: ولی من اولین سیلی را که بخورم می‌گویم، هیچ چیز بهتر از راست‌گویی نیست! همه خندیدیم و فرمانده گفت: آن وقت می‌گویند معاونش کیست، چه جوابی می‌خواهی بدهی؟ می‌خواهی اسمش را هم بگویی!

دوست حاضر جواب ما گفت: نه چون او را نمی‌شناسم، می‌گویم بگذارید بروم خودش را بیاورم، از خودش پرسید.» (همان: ۱۹۹ نیز ۲۰، ۲۱۷، ۲۲۱)

شوخی فرمانده با رزمنده جلوه‌ای دیگر از صمیمیت و صفای جبهه بوده است. فرمانده نقشه عملیاتی را توجیه می‌کند. زمان حرکت، مسافت و خطرات احتمالی را توضیح می‌دهد. نوبت به سؤالات رزمندگان می‌رسد: «من پرسیدم: آن رودخانه چه اهمیتی دارد؟ گفت: همه عملیات برای آن رودخانه است! بقیه بچه‌ها سرشان را آوردند جلو و به آن نقطه خیره شدند و گفتند: رودخانه برای چه؟ گفت: برای حمام تا کسانی که شیطان گاهی گولشان می‌زند، بتوانند در آن شنا کنند و ما را در نماز قضاهایشان دعانکنند.» (همان: ۱۸۷، نیز ۵۳، ۸۷، ۲۲۱)

۳- نتیجه

تحلیل شوخ‌طبعی‌های جبهه از دیدگاه فلسفی، با انعکاس فرهنگ غنی جبهه، کارکردهای مترتب بر آن را شرح می‌دهد. قدیمترین نظریه جامع در باب فلسفه طنز به ارسطو می‌رسد. وی با بیان جایگاه شوخ‌طبعی در فضیلت‌های اخلاقی انسان، این ویژگی را یکی از راه‌های دستیابی به سعادت و کمال بشر معرفی می‌کند. ارسطو در کتاب اخلاق نیکوماخوس با برشمردن اصول و ویژگی‌های شوخ‌طبعی، ضمن تذکر به رعایت حد وسط، کارکرد آن را کسب لذت و راحت و سرور می‌داند. ضروری بودن شوخ‌طبعی و اجتماعی بودن آن، تنوع دامنه شوخ‌طبعی و ضرورت کنترل آن با تأکید بر عامل نزاکت و منع قانونگذار از دیگر ویژگی‌های شوخ‌طبعی است. وی در میان سه گروه مردم، افراد بانزاکت خوش‌طبع را بهترین معاشران می‌داند. تطبیق نظریه ارسطو با فرهنگ شوخ‌طبعی‌های جبهه موارد زیر را نشان می‌دهد:

۱- درک آرامش و لذت با برجستگی صبغه معنوی یا در جهت تعالی معنوی، به عنوان کارکرد اصلی طنز ارائه می‌شود. این کارکرد با جنبه نخست نظریه آرامش مفرح برای کسب فضیلت اخلاقی هماهنگ است.

۲- پرهیز از تمسخر دوستان و تلاش برای شادی و تفریح آنان، در موادری با تحقیر و لعن و نفرین دشمن همراه می‌شود. این کارکرد دوسویه بر مبنای تقابل جبهه دوست و دشمن صورت می‌گیرد؛ اما از چهارچوب اعتدال و رعایت قاعده حد وسط خارج نمی‌شود.

۳- تلطیف فضای خشونت‌بار جنگ با بهره‌گیری از شوخی و طنز، نقش اساسی و ضروری شوخ‌طبعی را برجسته می‌سازد.

۴- حضور و مشارکت گروهی رزمندگان در کنار یکدیگر به ضرورت نبرد در جبهه، بستری مناسب را برای شوخ‌طبعی در جمع مهیامی‌سازد؛ بنابراین ماهیت اجتماعی شوخ‌طبعی را نشان می‌دهد.

۵- حضور اقوام و تلافی فرهنگ‌های گوناگون با لهجه‌ها و زبان‌هایی متفاوت، طرح موضوعات متنوع طنز را با تأکید بر ظرافت طنز در پی دارد و هزل در این مجموعه مشاهده نمی‌شود.

۶- فضای معنوی جبهه و حضور مبلغان روحانی، دو عامل کنترل دامنه شوخ‌طبعی و کیفیت ادب‌آمیخته آن هستند؛ نظارت قانونگذار در این امر مشاهده نمی‌شود؛ اما تأثیر غیرمستقیم دو عامل ناظر در برانگیختن نزاکت فردی محسوس و تعیین‌کننده است.

۷- شهرت رزمندگان شوخ‌طبع در برابر گروه عبوس و جدی، دو طبقه بذله‌گو و تفریط‌کننده در مزاح را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد. افراط آزاردهنده در طنز در رفتار گروه اول مشاهده نمی‌شود و محبوبیت این گروه، ایشان را به عنوان بهترین معاشران معرفی می‌کند.

بررسی شوخ‌طبعی‌های جبهه در کنار کارکرد اصلی آرامش و لذت، کارکردهای دیگری را نشان می‌دهد که مترتب بر کارکرد اصلی است و به همین علت، کارکرد فرعی یا متأخر نامیده می‌شود. این کارکردها برقراری ارتباط و ایجاد هم‌بستگی، تغییر فضا، انتقاد سازنده، درک مقصود، سازگاری مثبت، تسریع در آموزش، تشجیع و افزایش توان رزمی، تفاخر و هنرنمایی و افزایش صمیمیت و کاهش فاصله فرمانده و رزمنده را در بر می‌گیرد.

فهرست منابع

- ۱- ارسطو. (۱۳۵۶). **اخلاق نیکوماخوس**، ج اول، ترجمه سید ابوالقاسم پورحسینی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۲- اکبری، مجید. (۱۳۸۸). «نسبت اخلاق و سیاست در اندیشه ارسطو». فصلنامه فلسفه و کلام اسلامی آینه معرفت. سال هشتم، ش ۲۱، ۷۹-۱۰۹.
- ۳- امیری خراسانی، احمد و مجاهدی، حکیمه. (۱۳۹۸). «بررسی عنصر طنز در داستان‌های نوجوان دفاع مقدس». ادبیات پایداری. سال یازدهم، شماره ۲۱، صص ۶۱-۷۸.
- ۴- بهشتی، احمد و گیتی داودی. (۱۳۸۸). «نگاهی به اخلاق ارسطو و تأثیرات آن»، پژوهش ادبی. ش ۱۷، ۱۲۹-۱۵۱.
- ۵- توماس، هنری. (۱۳۶۵). **بزرگان فلسفه**. ترجمه فریدون بدره‌ای. تهران: انتشارات کیهان و علمی و فرهنگی.
- ۶- جابری اردکانی، ناصر و حسینی، اسما. (۱۳۹۴). «شیوه طنزپردازی در دو اثر از اکبر صحرايي». ادبیات پایداری. سال هفتم، شماره ۱۲، صص ۶۱-۸۲.
- ۷- خراسانی، شرف‌الدین. (۱۳۵۵). **از سقراط تا ارسطو**. تهران: انتشارات دانشگاه ملی ایران.
- ۸- دیوید راس، سرویلیام. (۱۳۷۷). **ارسطو**. ترجمه مهدی قوام صفری. تهران: فکر روز.
- ۹- راسل، برتراند. (۱۳۶۵). **تاریخ فلسفه غرب**. ترجمه نجف دریابندری. تهران: نشر پرواز.
- ۱۰- شمس‌الدین محمد بین محمود شهرزوری. (۱۳۶۵). **نزهه الارواح و روضه الافراح**. ترجمه مقصودعلی تبریزی. تهران: علمی و فرهنگی.
- ۱۱- صادق‌نیا، مه‌راب و حمیده امیریزدانی. (۱۳۹۵). «نسبت سنجی اخلاق پولسی و اخلاق ارسطویی». معرفت ادیان. سال هفتم، ش ۲۸، ۴۹-۶۶.
- ۱۲- صفایی، علی و ادهمی، حسین. (۱۳۹۳). «بررسی و تحلیل تکنیک‌ها و الگوهی طنز در داستان‌های برگزیده ادبیات دفاع مقدس». ادبیات پایداری. س ۶، ش ۱۱، صص ۲۳۷-۲۶۲.
- ۱۳- صفایی، علی و درویشعلی پور آستانه، لیلا. (۱۳۹۱). «بررسی شیوه‌های پرداخت طنز و مطایبه در کتاب فرهنگ جبهه». ادبیات پایداری. سال چهارم، شماره ۷، صص ۱۲۱-۱۳۷.
- ۱۴- فهیمی، مهدی. (۱۳۸۱). **فرهنگ‌نامه جبهه**. جلد سوم: شوخ‌طبعی‌ها، شعارها و رجزها، منظومه‌ها. تهران: نشر پایداری.
- ۱۵- کاپلستون، فردریک. (۱۳۸۶). **تاریخ فلسفه**. جلد سوم: یونان و روم. ترجمه سید جلال‌الدین مجتبوی. تهران: علمی و فرهنگی با همکاری سروش.

- ۱۶- گاتری، دبلیو کی. سی. (۱۳۷۵). **فلاسفهٔ یونان: از طالس تا ارسطو**. ترجمهٔ حسن فتحی. تهران: فکر روز.
- ۱۷- مالک، حسین و خدیجه نایبج. (۱۳۹۰). **تعلیم و تربیت از نظر ارسطو**. فصلنامهٔ تخصصی فلسفه و کلام. ش ۵، ۱۰۲-۱۲۱.
- ۱۸- موریل، جان. (۱۳۹۳). **فلسفهٔ طنز**. ترجمهٔ محمود فرجامی و دانیال جعفری. تهران: نشرنی.
- ۱۹- نوسبام، مارتا. (۱۳۷۴). **ارسطو**. ترجمهٔ عزت‌الله فولادوند. تهران: طرح نو.
- ۲۰- یگر، ورنر. (۱۳۹۲). **ارسطو: مبانی تاریخ تحول اندیشهٔ وی**. ترجمهٔ حسین کلباسی اشتری. تهران: امیرکبیر. چاپ دوم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی